

Проектно-технологічна культура як соціокультурна та педагогічна проблеми

У статті проаналізовано соціально-виробничі і педагогічні процеси в різні історичні періоди розвитку суспільства, що пояснюють потребу формування проектно-технологічної культури організації сучасного виробництва. Висвітлено значення технологічної освіти як творчої сили культури нової доби.

Ключові слова: *культура, традиційний, корпоративно-ремісничий, професійний (науковий), проектно-технологічна організаційний типи культури.*

Визначальним чинником культуротворчості суспільства є освіта як гнучка і технологічна складова культури, що покликана, з одного боку здійснювати трансформацію національних та загальнолюдських цінностей у суспільну свідомість, з іншого – готувати покоління до життя, що швидко змінюється.

Формування і проголошення освітніх цілей відповідно до сучасних вимог відображені у відповідних документах державного і міждержавного рівнів. У них наголошується на необхідності трансформації традиційної освіти в інноваційну. Терміни «традиційне» і як альтернативне йому – «інноваційне» навчання були запропоновані групою вчених під час доповіді у Римському клубі ще у 1978 році. У цій доповіді мова йде про неадекватність принципів традиційного навчання вимогам сучасного суспільства до особистості та до розвитку її можливостей. Інноваційне навчання трактується як навчання, яке орієнтоване на формування готовності особистості до швидких змін у суспільстві, до невизначеного майбутнього. Наголошується на необхідності розвитку здібностей до творчості, до різноманітних форм мислення, здібностей до передбачення на основі переоцінки цінностей, самостійності, здатності приймати відповідальні рішення, а також здібності до співробітництва з іншими людьми.

Процес трансформації традиційної «знаннєвої» парадигми в заявлену інноваційну особистісно орієнтовану повинен, на нашу думку, здійснюватися не через відкидання традиційної системи освіти і заміну її іншою, а через осмислення й збагачення за допомогою адекватного відтворення позитивних

напрацювань, звільнення від властивих їй недоліків та паралельного введення інновацій відповідно до сучасних вимог. Для розбудови національної освіти важливо віднайти доцільну взаємодію традиційного досвіду (йдеться про відтворення актуальних сьогодні, перевірених часом ціннісних традицій) та нововведень, долаючи стійкість неефективних авторитарних традиційних форм і методів.

З огляду на зазначене, проблема, яка розглядається потребує аналізу історичних етапів розвитку суспільства на основі культурологічного підходу. Науковці зазначають, що саме соціокультурні ознаки конкретного суспільства зумовлюють його історичну динаміку, є джерелом суспільних змін. Екскурс в минуле допомагає зрозуміти соціальні процеси, реалії буття сучасного українського суспільства, його системи освіти і, відповідно до цього розуміння, спрямувати її розвиток, розв'язувати проблеми, що виникають.

У науковій літературі існують різні класифікації історичних типів культури. Наприклад, В.Д. Симоненко виокремлює міфологічний, космологічний, антропологічний та технологічний типи культури [9]. Існує така класифікація типів культури, як: землеробна, урбаністична, ноосферна [4]. М.С. Каган, максимально узагальнюючи історію культури, визначає такі фази її розвитку: теоцентриську, натуроцентриську, антропоцентриську, гуманітарно орієнтовану культуру [5].

Ми беремо за основу таку класифікацію організаційних типів культури: традиційна, корпоративно-ремесленна, професійна (науковий тип), проектно-технологічна [6, 7]. Академік А.М. Новиков зазначає, що кожен визначений тип організаційної культури базується на певному способі виробництва суспільного життя і є наявним у сучасному типі організаційної культури, що активно формується у наш час, а саме – проектно-технологічному.

Розглянемо перший, найбільш давній **традиційний (міфологічний) тип культури**. Основою світогляду людей того часу були міфи, які пояснювали явища природи, порядок спільного життя, сутність діяльності та поведінки людей. Реальним механізмом, який організовував колективно-соціальну

діяльність людей періоду традиційної культури був ритуал, спрямований на гармонізацію стосунків «Людина-Природа». В наш час ці стосунки набувають особливо гострої актуальності, а міф визнається активною соціальною силою і нині.

У зазначеному типі культури людина не здійснює проекти, не усвідомлює існування технології, вона відкриває те, що боги вже створили для неї. За допомогою міфів людина намагається осмислити своє буття, виразити свої відчуття.

Система міфів виявляє себе в основі всіх типів людської культури. Дослідження міфологічного пласту української культури допомагає відтворити типові риси й специфіку духовного образу нинішньої України та спрямувати її подальший розвиток.

Важливо зауважити, що в ранній період розвитку людства такі головні сьогодні для педагогіки категорійні поняття, як виховання, навчання і розвиток не розділялися. Вони природно здійснювалися в процесі активної участі дітей у діяльності дорослих: виробничій, суспільній, ритуальній, ігровій тощо. Діти засвоювали життєво-практичний досвід, звичаї, що передавалися з покоління в покоління.

Формування наступного організаційного типу **корпоративно-ремесленної культури** зумовлюється створенням нових центрів організації суспільства – міст. Особливо активний процес утворення міст спостерігаємо у середньовіччі, за часів розквіту Київської Русі. Це була держава укріплених міст, де активно розвивалася велика кількість ремесел, а також торгівля в середині держави та за її межами.

Ієрархічна структура суспільства за часів корпоративно-ремесленної культури визначалася чітким розподілом членів ремесленних корпорацій на майстрів, підмайстрів і учнів, а перехід з однієї категорії в іншу був довгий у часі й жорстко контролювався корпорацією. В таких умовах панує рецептурний спосіб навчання. У глибину таємниці ремесел могли проникнути лише професійно підготовлені люди. Технологічні знання ремесел були тісно

пов'язані з містиккою, магією і ретельно охоронялися, передавалися лише «посвяченим».

В епоху Ренесансу, або як її ще називають, епоху Відродження – перехідного періоду від середньовічної культури до культури Нового часу, що зумовлений зародженням капіталістичних відносин – корпорації поступово перейшли від передачі рецептурного знання на розробку і передачу знання теоретичного. Так поступово починає формуватися **професійний (науковий) тип культури**. Наука в цей період витісняє релігію, формує «єдину наукову картину світу». Відповідно до цієї картини світу формуються окремі теорії і відповідні предметні галузі професійної діяльності в суспільній практиці. Наукове співтовариство диктувало людству правила практично у всіх сферах життя.

Відомо, що зміни в суспільстві та освіті перебувають у тісному взаємозв'язку. Досягнення науки призвели до появи індустріального суспільства, що вимагало підготовки грамотних працівників масового виробництва. Це зумовило створення масової школи – «школи знань». Масова освіта слугувала цілям індустріального виробництва, готувала працездатних елементів індустріального механізму і сама була механізмом виробництва кадрів. Саме це визначає її технократичну сутність, як систему обслуговування виробництва. Технократичне тренування, що відповідно педагогічним нормам відображене у навчальних планах та програмах орієнтовані на «середнього учня». Соціальний механізм освіти проектується так, щоб уникати будь-яких відхилень від нормативної поведінки.

У традиційному індустріальному суспільстві матеріальне виробництво засноване на економічному примусу працівників до роботи. За словами Е. Тофлера, робота «вимагала чоловіків і жінок, готових працювати до виснаження на машинах або в конторах, виконуючи неймовірно нудні, одноманітні операції» [10]. Запровадження трудового навчання як важливого предмета масової школи у часи індустріальної епохи уповні відповідало потребам матеріального виробництва. Цей предмет відігравав вагомий роль,

адже основою його процесу було формування трудових умінь шляхом багаторазового повторення певних дій.

Саме в цей історичний період відбулося остаточне розділення таких категорійних понять як «навчання» та «виховання». Процес навчання в масовій школі був спрямований на формування чітко визначених знань, умінь та навичок, тим самим випадали з уваги важливі виховні завдання. Виникла потреба у додатковій «виховній роботі», яка перемістилася в позаурочний час. В XIX - XX ст. навчання у вигляді повідомлення готових знань перестало задовольняти суспільство (в основному в підготовці інтелектуальної еліти), виникла проблема розвитку учнів у процесі навчання, тобто проблема розвивального навчання.

Аналіз праць з історії народної освіти засвідчує великий інтерес до періоду розвитку шкільництва України 1920-1930 рр. В цей період спостерігається особлива активність щодо пошуку альтернативної освіти. Цьому сприяли процеси відродження української культури й освіти, зростання суспільної свідомості. О. В. Сухомлинська називає ці роки справжнім «українським ренесансом». У зазначений період виникають нові типи шкіл, впроваджуються нові педагогічні технології, в основі яких були активні методи навчання, пізнавальна діяльність учнів. Відбувається глибоке переосмислення ролі трудового навчання у системі освіти. Ці питання широко розглядаються на сторінках тогочасної преси.

Трудове навчання як предмет, що дає можливість виявити дитячу особистість як «громадянина – творця своєї долі» розглядали ряд українських вчених. Видатний український педагог Я. Ф. Чепіга у своєму авторському «Проекті української школи» значне місце відводив ручній праці, яка повинна стати «головним двигуном у розумовому розвитку». Він застерігав від перетворення праці в чисто механічну, копіювання за шаблоном і доводив, що на уроках ручної праці повинні культивуватися творчість, фантазія, розум і воля. Завдяки ручній праці дитина «повинна здобути певність руки, ока, м'язів,

навчитися міркувати стало і певно, а також уміти обернути ідею в образ, а образ в модель» [12; 22].

Зауважимо, що прогресивна педагогічна думка й освітня практика завжди прагнули до гармонії людини з навколишнім середовищем, з іншими людьми, з самою собою. Однак вимоги суспільного виробництва, можновладців в різні періоди історії визначали «деформації» освітньої політики, основою якої була явна перевага колективу над особистістю, технократизму над гуманітарною галуззю, алгоритмізації над творчістю, раціонального над емоційним тощо.

Вчений І. Бугаєвич доводить, що ті зміни, що відбулися з часом, а саме: поєднання трудового і виробничого навчання не дало позитивних наслідків, оскільки «між ними істотна відмінність. Якщо результатом трудового навчання є формування самої особистості учня, то завданням виробничої праці є товарна продукція» [1; 69.]. Автор високо оцінював методичні розробки українських педагогів з трудового навчання (А.Вербицького, Т.Лубенець, Я.Чепіги, П.Христіанович, В.Фармаковського), які ще на початку ХХ ст. розглядали працю як окремий предмет, який формував духовні й тілесні сили, розвивав розум й естетичні смаки, і визначали виховання через працю як засіб багатогранного розвитку дитини.

Системи трудового навчання, що були розроблені за часів організаційного типу професійної культури, були спрямовані на формування лише трудових практичних умінь та навичок. Д.О. Тхоржевський зазначає: «...це і не дивно. У той час, коли вони виникали, не йшлося про творче здійснення робітниками своїх функцій. Робітник був виконавцем, дії його регламентувалися технічною документацією, думкою інженера» [11; 106]. Тут йдеться про те, що ці системи не заважали залученню робітників до технічної творчості, але і не робили її неминучою, бо були фактично системами трудових практичних умінь і навичок. І саме цим системам було підпорядковано побудову змісту трудового навчання, а його форми, методи, засоби орієнтовані на засвоєння учнями готових знань. Таке спрямування процесу трудового навчання в загальноосвітній школі залишало без уваги його інтегративні

можливості, реалізацію потенціалу творчої діяльності учнів, зробило його інтелектуально і емоційно збідненим.

Така ситуація у педагогічній практиці переважно зберігається, на жаль, і зараз. Школа сьогодні не достатньо навчає учнів приймати рішення, самостійно планувати свою діяльність, використовувати інформаційні технології, реалізовувати власні ідеї тощо. І це в той час, коли індустріальна епоха вже закінчилася. Виникає зовсім нова реальність – трансформуються спосіб життя, системи цінностей і відносин у людській спільноті. Система освіти не встигає враховувати ці зміни, адаптуватися до них. Сьогодні практично вичерпав себе той тип культури, що був вироблений індустріальним суспільством. Ми живемо в зовсім іншому світі – в час становлення постіндустріальної епохи.

Спостерігається зміна цивілізацій, поступово утворюється універсальна цивілізація, що ґрунтується на проектуванні та технологіях. Кардинальні зміни відбуваються у всіх сферах людської діяльності і суттєво впливають на її характер, мотивацію, засоби та умови. Варто назвати низку подій, що докорінно змінили світ і зумовили виникнення постіндустріального суспільства:

- вперше винайдено універсальне знаряддя праці – комп'ютер («машинний інтелект»);
- створено Інтернет, що зумовлює процеси виникнення суцільного інформаційного поля планети («склеєння людського досвіду»). Інформація стає всезагальною умовою розвитку і виходить на перший план, не заперечуючи матеріального виробництва;
- виникає планетарна соціальність – ООН, ЮНЕСКО, Всесвітній банк тощо;
- відбувається інтеграція світової економіки;
- зруйновано ідею безконечного використання ресурсів, виявлено межі практичної діяльності;
- непомірні споживацькі тенденції;
- відбувається універсалізація масової культури, способу життя;
- масштабні екологічні катастрофи;

- небезпека аварій сучасної техніки зрівнялась із небезпекою війн;
- міжнародний тероризм тощо.

Як бачимо, на фоні позитивних змін, життя в цьому світі виявило багато проблем, без вирішення яких у людства просто немає майбутнього. Не заперечуючи позитивні аспекти процесів глобалізації, що сприяють прогресові людства, залучаючи дедалі ширші кола до досягнень цивілізації, не можна оминати увагою небачені раніше за масштабом суперечності. Стає зрозумілим, що у сучасних умовах неможливо відгородитися від загроз глобалізації й катаклізмів, що породжує сучасна цивілізація. Тому долучитися Україні до світової цивілізації означає не лише використання її благ, а й взяття на себе відповідальності за розв'язання нагальних проблем – внутрішніх і зовнішніх.

Сказане дає змогу зробити висновок, що криза попереднього панівного типу організаційної культури зумовлює гостру потребу в творенні нової культури – **проектно-технологічної** – як ґрунту ствердження і розвитку гуманізму, демократії, національної свідомості, реалізації творчої діяльності. До того ж існує не менш нагальна потреба у формуванні адекватних її носіїв – нового типу сучасних працівників, зорієнтованих на здобуття реальності як предмета творіння і конструювання. Цей тип працівників ставиться до праці як до процесу, який надає смислу життя і задоволення під час здійснення діяльності. Життя і робота у значній мірі зливаються. Праця для них стає способом самовираження.

Новий тип людини керується у власних вчинках цінностями не лише індивідуальними, а й національними, загальнолюдськими. Людина прагне ствердитись як особистість, яка сама визначає у вільному виборі зміст і спрямування власної поведінки. Разом з тим особистість не лише є вільною, а й відповідальною за наслідки своєї діяльності, що змушує її співвідносити власні наміри й вчинки з вимогами та нормами суспільства.

Суспільство засноване на праці трансформується у суспільство іншого типу. Йдеться про зміну економічного примусу до праці більш комплексним соціальним примусом, коли вся сукупність суспільних умов життя людини

викликає необхідність його соціальної діяльності. Цей новий, надутилітарно мотивований тип діяльності розглядається вже не як праця, а як творчість [3;80.]. Основні категорійні поняття «труд», «товар» і «собівартість» як фундамент марксизму трансформуються в «творчість», «послугу» і «цінність». Ці зміни фіксуються в численних економічних, соціологічних і філософських дослідженнях останніх років у різних країнах [2; 4.].

Зрозуміло, що такі реалії вимагають формування нового світогляду учнів спрямованого на розуміння і глибоке усвідомлення проблем планети і власної держави як проблем власної домівки і на здатність та готовність до розв'язання цих проблем на місцевому рівні. Тут і виявляється особлива місія освіти як визначального чинника культуротворчості суспільства, фактора гармонізації світу, сталого розвитку. Стає очевидним, що освіта є чимось значно більшим, аніж зведення її до тренування учнів. Освіта учнів має виходити за межі технічної підготовки й спрямовуватися на формування загальної культури суб'єктів процесу світотворення. Навчати означає тепер не передавати знання, формувати розум, що зберігає «інформацію», а – створювати умови для активного пошукувача знань, здатного до прийняття рішень, творчої діяльності, діяльності, яка максимально зближує навчання, виховання і розвиток кожного учня.

Проектно-технологічна культура виявляє цінності життєвого середовища, що спрямовують волю людини на розширення етичних меж конкретної школи, всього суспільства. Означена культура зумовлює процеси інтеграції, самоідентифікації та самоствердження, які сприяють зміцненню цілісності України. Оволодіння цією культурою дає змогу учням відчувати себе суб'єктами власних ідей, пошуків, рішень, суб'єктами, що здатні до вибору, до трансформацій у сучасному світі.

Найбільша трансформація сучасних суспільств полягає у сфері діяльності, ставлень, відносин і поведінки. Нестабільність, динамізм життя суспільства, розширення діапазону людських занять, інноваційність діяльності у більшості професій стали головними ознаками нової епохи. Творчою силою

інноваційних процесів є проектування і технології як компоненти проектно-технологічної культури. Проект, що висувається у сфері технологічної освіти стає інструментом формування перетворювальної культури учнів, їх творчих здібностей та реального впливу на соціальність. Тому проектування як процес створення проекту та технології як засіб практичної реалізації проекту повинні стати предметом цілеспрямованого навчання всіх учнів загальноосвітньої школи, у процесі якого народжується живе знання, а не якась мертва відчужена інформація.

За визначенням Пауло Фрейре, справжня освіта є «виключно людською діяльністю втручання у світ». Ціннісне, усвідомлене оволодіння різними видами діяльності – реальна потреба постіндустріального суспільства, для якого найбільшим багатством є творчі зусилля людини. Практико-орієнтована технологічна освіта має вагомі потенційні можливості для стимулювання гуманістичної, інтегральної проектно-технологічної діяльності (у якій виявляється означена культура), спрямованої на самопізнання, самовизначення та самореалізацію. У процесі цієї діяльності учень через інтелектуальні, емоційні, практичні та інтуїтивні дії розкриває свою індивідуальність, що має безпосередній вплив на розвиток суспільства.

Реалізація системи технологічної освіти школярів передбачає:

- створення умов для реалізації потенціалу творчої діяльності кожного учня з метою його самореалізації та самовизначення;
- структурування змісту предмета за культуродоцільним, інтегративним, синергетичним, концентричним принципами;
- формування культури перетворювальної діяльності, що спрямована на створення матеріальних і духовних цінностей в різних сферах діяльності і є необхідною будь-якому спеціалісту;
- виконання соціально і особистісно-значущих проектів (індивідуальних, колективних, міждисциплінарних);
- профорієнтацію учнів на роботу в різних сферах виробництва, задоволення їх професійно-пізнавальних потреб;

- підготовку учнів до ведення домашнього господарства, організації простору своєї життєдіяльності за законами краси та гармонії тощо.

Як бачимо, змістом технологічної освіти стають не тільки отримані знання про технології, а й сфера досягнень людства – мистецтво, традиції, досвід творчої діяльності, духовних цінностей, що сприяє формуванню інтеграційної сутності трудового навчання. Новий за своєю сутністю навчальний предмет, на нашу думку, дасть можливість відобразити у його змісті технологію не тільки як спосіб практичного перетворення природи та суспільства, суспільних відносин, а й як спосіб формування світу людської культури [8].

Перехід від «традиційної» освітньої парадигми індустріального суспільства до «інноваційної» розвивальної освітньої парадигми постіндустріального суспільства – тривалий процес, який означає відмову від розуміння технологічної освіти як отримання готового знання і відмову від уявлення вчителя як транслятора готового знання. На зміну приходить розуміння технологічної освіти як засобу особистості для самореалізації у житті, як засобу знаходження шляху до особистої кар'єри та як засобу культурного надбання особистості у процесі трудового навчання.

Дослідження проектно-технологічної культури як соціальної та педагогічної проблеми дає змогу зробити висновок, що актуальне сьогодні завдання творення культури нової доби повинно реалізовуватися значною мірою через загальноосвітню школу, яка покликана формувати її творців. Важливу роль у розв'язанні цієї проблеми має відіграти технологічна освіта учнів, яку вони здобувають у процесі особистісно орієнтованого трудового навчання, що поступово трансформується в предмет соціокультурного спрямування.

Література

1. Бугаєвич І.В. Праця як навчальний предмет. / І.В. Бугаєвич. – К.: Радянська школа, 1970. – 98 с.

2. Ільченко І. Актуальні питання трудового і профільного навчання та професійної підготовки // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2002. – №1. – с. 4-17.
3. Иноземцев В.Л. За десять лет. К концепции постэкономического общества: Научное издание. – М.: Academia. 1998. с 576.
4. Историческая поступь культуры: земледельческая, урбанистическая, ноосферная / Под ред. Э.С. Демиденко, Г.А. Невелева. – Брянск, 1994. – 192 с.
5. Каган М.С. Философия культуры. – С.Пб.: ТООТК «Петрополис», 1996. – С. 389-393.
6. Никитин В.А. Организационные типы современной культуры: Автореф. дис. д-ра культуролога. – Тольятти; М., 1998. – 49.
7. Новиков А.Н. Методология учебной деятельности. – М.: Издательство «Эгвес», 2005. – 176 с.
8. Сидоренко В.К. Проектно-технологічний підхід як основа оновлення змісту трудового навчання школярів. // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2004, №1 – С. 2-5.
9. Симоненко В.Д. Основы технологической культуры. – М.: Изд-во БГПУ, 1998. – 268с. С. 15.
10. Гоффлер О. Третья волна. – М.: АСТ, 1999.
11. Тхоржевський Д.О. Система трудового навчання / Збірник статей за редакцією Д.О. Тхоржевського. – К., «Радянська школа», 1978. – 142 с.
12. Чепіга Я.Ф. Проект української школи // Світло. – 1913. – Кн. IV. – 23с.

В статъе проанализированы социально-производственные и педагогические процессы в разные исторические периоды развития общества, которые объясняют потребность формирования проектно-технологической культуры организации современного производства. Освещено значение технологического образования как творческой силы культуры новой эпохи.

Ключевые слова: культура, традиционный, корпоративно-ремесленный, профессиональный (научный), проектно-технологический организационные типы культуры..